

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Досліджено категоріальний апарат поняття соціальної відповідальності. Побудовано ієрархію розподілу та взаємодії рівнів соціальної відповідальності щодо забезпечення стійкого розвитку суспільства. Встановлено, що єдність економічних, соціальних та екологічних інтересів має реалізовуватись через відповідну систему відповідальності людини, держави, суспільства й бізнесу. Розглянуто основні напрями концепції ООН як пріоритетні питання щодо розвитку людської цивілізації на XXI століття. Зосереджено увагу на поширенні глобалізації взаємовідносин між країнами світу з метою забезпечення стійкого розвитку суспільства в процесі вирішення соціально-економічних проблем людства. Досліджено поняття стійкого розвитку та визначено, що під стійким розвитком вбачається гармонійне співіснування людини та довкілля, яке має забезпечити нагальні потреби суспільства з мінімальними ризиками та небезпекою для майбутніх поколінь.

Ключові слова: соціальна відповідальність, корпоративна соціальна відповідальність, глобальні перетворення, концепція ООН, стійкий розвиток.

Постановка проблеми

Трансформаційні процеси економіки в умовах глобалізації спрямовані на максимальне підвищення ділової активності підприємництва, з метою забезпечення матеріальних благ суспільства та створення сприятливого бізнес-

середовища в країні. Віддаючи перевагу суто економічним проблемам, суспільство втрачає інші необхідні складові гармонійного розвитку, якими є духовність, етичність, соціальна справедливість, бережливе ставлення до природних ресурсів тощо. У цьому контексті особливої уваги набуває соціальна відповідальність як необхідна умова забезпечення стійкого розвитку, заснована на узгодженні інтересів людини, держави, суспільства та бізнесу. Лише на основі формування відповідальності різних суб'єктів економіки за свої дії можна досягти нового якісного рівня розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Дослідженням питань соціальної відповідальності присвятили наукові праці такі вітчизняні та зарубіжні вчені: О. Амоша, Дж. Акерлоф, Н. Балабанова, С. Гончарова, Л. Грицина, О. Дудкін, Е. Карнегі, А. Колот, А. Кравченко, Ф. Котлер, О. Новікова, Ю. Осокіна, М. Портер, Р. Пустовійт, Д. Рокфеллер, М. Фрідмен та ін.

О. Амоша і О. Новікова розглядають процес застосування соціальної відповідальності у контексті глобальних перетворень та досягнення високого рівня людського розвитку. А. Колот вбачає поняття корпоративної соціальної відповідальності як імplementований у корпоративне управління певний тип соціальних зобов'язань перед працівниками, партнерами, державою та суспільством. А. Кравченко вважає, що, свобода і відповідальність – дві сторони єдиного цілого – свідомої людської діяльності, що приймаючи рішення, людина здатна одночасно формувати у собі почуття відповідальності за свої дії перед суспільством і перед собою. Ю. Осокіна визначає поняття соціальної відповідальності як досить багатозначне, а проблему соціальної відповідальності вельми багатогранною, досліджуючи різні підходи щодо розуміння змісту поняття „відповідальність соціального суб'єкта” тощо. Разом з тим, поглибленого дослідження потребують питання, пов'язані з поняттям соціальної відповідальності як необхідної умови забезпечення стійкого розвитку суспільства.

Мета, об'єкт та методика дослідження

Метою дослідження є обґрунтування концептуальних підходів до стійкого розвитку суспільства в контексті формування соціальної відповідальності як необхідної умови його забезпечення. Об'єктом дослідження є процес забезпечення стійкого розвитку суспільства на засадах соціальної відповідальності. При проведенні дослідження використано загальні та спеціальні методи, які ґрунтуються на об'єктивних законах економіки. Зокрема, при дослідженні різних підходів щодо категоріального апарату соціальної відповідальності й визначенні пріоритетного соціально-економічного підходу використано метод аналізу та синтезу; на основі прийомів економіко-

статистичного методу (статистичного спостереження, групування, порівняння) проведено аналіз показників розвитку людського капіталу, за допомогою абстрактно-логічного методу здійснено узагальнення результатів дослідження, сформульовані висновки та перспективи подальших досліджень.

Результати дослідження

У процесі наукового дослідження встановлено, що єдність економічних, соціальних та екологічних інтересів має реалізовуватись через відповідну систему відповідальності людини, держави, суспільства й бізнесу. Такий підхід сприятиме формуванню нового мислення й усвідомлення своєї самоцінності людиною та призначення її в суспільстві, забезпеченню постійної взаємодії між різними суб'єктами економіки у процесі їх соціального співіснування. Тому останнім часом зростає зацікавленість науковців у всебічному дослідженні багатогранності категорій: «відповідальність», «соціальна відповідальність», «корпоративна соціальна відповідальність» тощо.

У загальноприйнятому філософському трактуванні відповідальність розглядають в контексті співвідношень: свобода-необхідність-відповідальність. Свобода і відповідальність – дві сторони єдиного цілого – свідомої людської діяльності. Приймаючи рішення, людина здатна одночасно формувати у собі почуття відповідальності за свої дії перед суспільством і перед собою. Вона може поставити перед собою завдання змінити соціальну дійсність, цілі своєї діяльності та способи діяльності. Свобода може бути ефективною лише тоді, коли вона перетворюється у дію [6, с. 67]. Людина у процесі своєї діяльності повинна бути соціально відповідальною не лише завдяки виконанню певних норм і принципів, прийняттю правильних рішень, а й дотриманню моральних принципів, спрямованих на забезпечення гармонійного розвитку суспільства.

Науковець Ю. С. Осокіна стверджує, що досліджуване поняття є досить багатозначним, а проблема соціальної відповідальності вельми багатогранною. У науковій праці показано урізноманітнення теоретичних підходів щодо розуміння змісту поняття „відповідальність соціального суб'єкта”. Це розуміння його як здатності особистості підпорядковувати власні інтереси вимогам суспільного розвитку; а також як форми зв'язку і взаємодії суспільства та особистості, що виражає певні відносини між ними; крім того, як вибору оптимальної можливості із їх багатоманітності, що передбачає діяльність згідно з нею; і, нарешті, як гармонійного поєднання об'єктивної необхідності виконання суспільних вимог та усвідомлення загальнолюдських цінностей, як єдність раціонального та емоційного; та як такого способу регуляції людської поведінки, при якому діяльність суб'єкта супроводжується моральною самооцінкою та готовністю давати звіт за свої дії [9].

Важливим є розподіл феномену «відповідальність» на «зовнішню» та «внутрішню».

В науковій літературі саме «зовнішня» форма відповідальності виступає як соціальна відповідальність, а «внутрішня» як особистісна. В такому значенні під «соціальною відповідальністю» мають на увазі таку, яка обумовлена підпорядкованістю та підкоренням зовнішній інстанції або авторитету. Звідси бажаними рисами соціального суб'єкта будуть слухняність, залежність, пасивність, консервативність та конформізм. Натомість «особистісна відповідальність» трактується як здатність вчиняти у відповідності до власної совісті та переконань. Втім, важливо не абсолютизувати різницю між внутрішньою та зовнішньою відповідальностями. Суспільне буття особистості передбачає їх взаємозв'язок і взаємообумовленість [6, с. 69]. Професор Є. М. Мануйлов вважає, що соціальна відповідальність завжди пов'язана з необхідністю додержання приписів, узгоджених з об'єктивними законами природи та суспільства, тобто вона виникає тоді, коли поведінка індивіда має суспільне значення і регулюється соціальними нормами [7, с. 5].

В теорії та практиці соціальна відповідальність поділяється на певні рівні, які, відповідно до ієрархічного розподілу, повинні у своїй сукупності зумовити поєднання інтересів, волевиявлення та взаємодії кожного індивіда, держави, суспільства та бізнесу, з метою забезпечення гармонійного співіснування та досягнення стійкого розвитку цивілізації (рис. 1).

Необхідність такого розмежування продиктована важливістю побудови чіткої ієрархії взаємовідносин та взаємодії між людиною на навколишнім середовищем. Формуючи глобальний рівень відповідальності, передбачаємо потребу у забезпеченні єдності соціальних та економічних прав і свобод людини на макро- та макрорівнях, а також дотримання принципів раціонального природокористування відповідно до принципів сталого розвитку, які базуються на необхідності дотримання основних засад соціальної відповідальності на різних рівнях взаємодії суб'єктів національної економіки.

Соціальна відповідальність має різний ступінь сприйняття, розуміння, змістовної наповненості, механізмів формування та реалізації залежно від її суб'єктів, рівнів та сфери застосування. Але в будь-якому разі забезпечення її становлення залишається все більш актуальним та затребуваним в Україні, окремих державах та світі в цілому. Кожна країна, з урахуванням стадії її розвитку, особливостей культури, розуміння та ставлення до планетарних проблем, виявляє та застосовує принципи соціальної відповідальності. У розвинутих країнах вона базується, перш за все, на обов'язковості дотримання прав і свобод людини з відповідною їй реакцією на вимоги суспільства і держави. У більшості з них провідну роль у розвитку соціальної відповідальності бере на себе держава через правове, інституційне, інформаційне, організаційно-управлінське та освітнє забезпечення. Особливого розвитку набула корпоративна соціальна відповідальність [3, с. 27].

Рис. 1. Ієрархія рівнів соціальної відповідальності щодо забезпечення сталого розвитку суспільства

Джерело: власні дослідження.

Корпоративна соціальна відповідальність у найбільш загальному, «приземленому», тлумаченні – це раціональний відгук організації на систему

суперечливих очікувань заінтересованих сторін (стейкхолдерів), що спрямований на стійкий розвиток компанії; це відповідальність тих, хто приймає бізнес-рішення, перед тими, на кого ці рішення націлені. За своєю суттю корпоративна соціальна відповідальність – це імплементований у корпоративне управління певний тип соціальних зобов'язань (здебільшого добровільних) перед працівниками, партнерами, державою, інститутами громадянського суспільства та суспільством у цілому [5, с. 6]. Корпоративна соціальна відповідальність ґрунтується на веденні бізнесу з урахуванням питань щодо забезпечення працівників необхідними соціальними благами, запровадження базових принципів етики бізнесу, збереження навколишнього середовища, турботливого ставлення до місцевих громад, а також дотримання основних напрямів соціальної політики на національному рівні.

У контексті глобальних перетворень визначення та застосування соціальної відповідальності на національному рівні в межах окремої країни повинні спрямовуватися на досягнення високого рівня людського розвитку із застосуванням державних важелів управління соціальними процесами для досягнення цілей людського, соціального та сталого розвитку. Соціальна відповідальність держави повинна базуватися на визначенні та конкретизації обов'язків держави та її інститутів щодо ухвалення та виконання законів, нормативних та правових документів, які спрямовані на забезпечення збереження, ефективне використання людських та природних ресурсів, додержання та реалізацію у повному обсязі державних соціальних гарантій і державних соціальних стандартів, створення умов і можливостей формування та накопичення людського та соціального капіталу тощо [1, с. 123]. Україна наразі проходить важливий період реалізації своєї цілі щодо підвищення рівня соціального, економічного та демократичного життя до рівня, визначеного в цілях розвитку тисячоліття та відповідного Європейським стандартам. Прогрес реалізації цих цілей потребує залучення та активної підтримки з боку інших учасників. У цьому контексті важливу роль у досягненні цих цілей відіграє приватний сектор шляхом реалізації інвестиційної діяльності та впровадження соціально відповідальних бізнес-практик [8, с. 14]. Першочерговим завданням у процесі впровадження напрямів соціальної відповідальності є розробка та реалізація стратегії стійкого розвитку суспільства, яка відмічена у «Порядку денному на XXI століття» – документах ООН, що затверджені в Ріо-де-Жанейро у 1992 році, як провідний напрям розвитку людської цивілізації на XXI століття.

Зазначений документ засвідчує поширення глобалізації взаємовідносин між країнами світу, з метою забезпечення стійкого розвитку суспільства у процесі вирішення: соціально-економічних проблем людства; питань невідповідності структури виробництва та споживання продукції; демографічних вибухів; екологічних проблем цивілізації; раціонального природокористування; підвищення ролі жінок, профспілок, молоді, дітей, бізнесу, науковців, місцевих

громад та влади; раціонального розподілу фінансових ресурсів; прийняття правильних управлінських рішень; вирішення питань міжнародної співпраці; стимулювання сталого розвитку на глобальному і на регіональному рівнях, з метою досягнення його пріоритетних напрямів [10].

У відповідності до Концепції ООН щодо сталого розвитку, в Україні видано Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»», головною передумовою реалізації якого є суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності. Відповідальність влади – провести реформи, забезпечити баланс інтересів між громадянським суспільством, державою і бізнесом, просто прозоро та якісно працювати за новими підходами, гарантувати дотримання прав людини. Відповідальність бізнесу – підтримувати та розвивати державу, бізнес-середовище та громадянське суспільство, сумлінно сплачувати податки, здійснювати ефективні інвестування в економіку держави, дотримуватися принципів чесної праці та конкуренції. Відповідальність громадянського суспільства – контролювати владу, жити відповідно до принципів гідності та неухильно додержуватися Конституції України та законів України [11].

Під сталим розвитком розуміється таке співіснування людства і природного довкілля, яке забезпечує потреби сучасного суспільства без ризику для задоволення потреб майбутніх поколінь. Або забезпечення права кожної людини нинішнього і прийдешнього поколінь жити в навколишньому середовищі, сприятливому для її здоров'я та добробуту. Досягнення такого етапу цивілізації передбачається через реалізацію таких основних концептуальних положень: мир, розвиток та охорона навколишнього середовища – взаємозалежні та невід'ємні; право на розвиток повинно реалізовуватися з урахуванням того, що це буде відповідати потребам розвитку та природоохоронним заходам наступних поколінь; всі держави і люди співпрацюють у напрямку викорінення бідності; міжнародні дії в галузі охорони природи та розвитку мають відповідати інтересам та потребам усіх країн; держави повинні співпрацювати в дусі глобального партнерства; природоохоронні проблеми вирішуються найкраще за участі всіх зацікавлених громадян на відповідному рівні; органи державної влади повинні добиватися проголошення інтернаціоналізації природоохоронних коштів; творчість, ідеали та сміливість молоді світу повинні бути мобілізовані на встановлення глобального партнерства, щоб досягти постійного розвитку та забезпечити краще майбутнє для всіх [4, с. 252–253].

Стійкий розвиток передбачає такий розвиток суспільства, за якого задоволення потреб у природних ресурсах теперішніх поколінь не повинно ставити під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти в них свої потреби. Соціальна відповідальність сучасного покоління людей виникає за зміни ідеології функціонування суспільства, за зміни підходів до споживання ресурсів наразі заради перспектив існування та розвитку людства в майбутньому [1, с. 122]. Неузгодженість темпів економічного розвитку і вимог екологічної безпеки, домінування природомістких галузей, висока питома вага ресурсо- і

енергоємних застарілих технологій, сировинна орієнтація експорту, мілітаризація виробництва, відсутність гуманістичних цінностей серед пріоритетів розвитку, а також культури праці і споживання призводять до поглиблення кризового стану в економіці, погіршення стану довкілля, що створює реальну загрозу життю і діяльності сучасних і майбутніх поколінь [8, с. 22]. Отже, під стійким розвитком необхідно розуміти гармонійне співіснування людини й довкілля на основі органічного поєднання еколого-економічної збалансованості та соціальної справедливості, яке має забезпечити нагальні потреби суспільства з мінімальними ризиками та небезпекою для майбутніх поколінь.

За Індексом людського розвитку (Human Development Index), розробленим відповідно до Програми розвитку ООН, елементи якого відображають довге і здорове життя, знання й належний рівень життя, а показники – очікувану тривалість життя, рівень грамотності дорослого населення, сукупну загальну частку осіб, що навчаються, й ВВП на душу населення, у 2014 р. Україна посіла 81-е місце в рейтингу країн зі 188 оцінюваних країн, піднявшись на 2 позиції – з 83 місця (у 2013 р.) і відноситься до категорії високого рівня людського розвитку [13].

Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum) оприлюднено рейтинг країн світу за 2016 р. за оцінкою розвитку людського капіталу, в якому відмічається покращення ситуації в Україні, порівняно з даними 2015 р. (рис. 2).

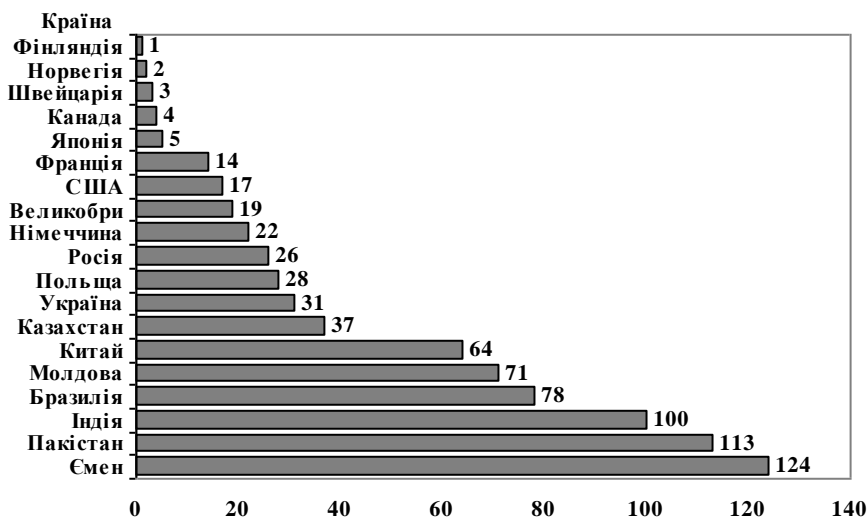

Рис. 2. Рейтингові позиції України серед деяких країн світу за Індексом людського капіталу, 2016 р.

Джерело: розраховано за даними [12].

При проведенні рейтингової оцінки застосовується Індекс людського капіталу (Human Capital Index), при визначенні якого враховуються складові, що характеризують рівень освіти в країні, професійної підготовки, працевлаштування і зайнятості, тривалості життя тощо. У 2016 році за Індексом людського капіталу Україна посіла 26 місце серед 130 країн світу, покращивши за рік позицію на 5 пунктів, у 2015 році за оцінкою розвитку людського капіталу Україна посідала 31-е місце серед 124-х країн світу. Світовим лідером за рівнем розвитку людського капіталу, як і минулого року, стала Фінляндія. Перша десятка лідерів також не змінилася – Норвегія, Швейцарія, Японія, Нова Зеландія, Данія, Нідерланди, Канада та Бельгія. Останніми у рейтинговій оцінці були Малі, Нігерія, Чад, Ємен і Мавританія [12].

У результаті проведених досліджень відповідно за Індексом людського розвитку та Індексом людського капіталу встановлено, що Україна щороку загалом покращує свої рейтингові позиції серед країн світу, проте існує багато проблем, які необхідно поступово вирішувати для покращення ситуації в країні на основі взаємовідносин між людиною, владою й бізнесом на принципах соціальної відповідальності, з метою впровадження глобальної програми стійкого розвитку в напрямку удосконалення механізму природокористування; впровадження сучасних енергозберігаючих технологій; підвищення рівня і якості життя суспільства, тобто органічного поєднання еколого-економічної збалансованості та соціальної справедливості тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень

На основі проведеного дослідження питань соціальної відповідальності як необхідної умови забезпечення стійкого розвитку окреслено такі висновки:

1. У процесі наукового пізнання категоріального апарату поняття соціальної відповідальності встановлена єдність економічних, соціальних та екологічних інтересів, що має реалізовуватися шляхом поєднання відповідальності людини, держави, суспільства й бізнесу, з метою формування нового мислення й усвідомлення своєї самоцінності людиною та призначення її в суспільстві, забезпеченню постійної взаємодії між різними суб'єктами економіки. З метою поєднання інтересів, волевиявлення та взаємодії людини, держави, суспільства й бізнесу, а також забезпечення їх гармонійного співіснування відповідно до глобальної програми розвитку людства, побудовано ієрархію розподілу та взаємодії рівнів соціальної відповідальності щодо забезпечення стійкого розвитку суспільства.

2. Визначено основні напрями концепції ООН як пріоритетні у процесі розвитку людської цивілізації на XXI століття, що має забезпечити вирішення соціально-економічних проблем людства; екологічних проблем цивілізації; раціонального природокористування; підвищення ролі жінок, профспілок, молоді, дітей, бізнесу, науковців, місцевих громад та влади; прийняття

правильних управлінських рішень; вирішення питань міжнародної співпраці; стимулювання сталого розвитку на глобальному і на регіональному рівнях з метою досягнення його пріоритетних напрямів.

3. Обґрунтовано визначення поняття стійкого розвитку, яке полягає у гармонійному співіснуванні людини та довкілля, яке має забезпечити нагальні потреби суспільства з мінімальними ризиками та небезпекою для майбутніх поколінь. На основі проведених досліджень відповідно до Індексу людського розвитку та Індексу людського капіталу встановлено, що Україна щороку загалом покращує свої рейтингові позиції серед країн світу, проте існує багато проблем, які необхідно поступово вирішувати для покращення ситуації в країні на основі взаємовідносин між людиною, владою й бізнесом на принципах соціальної відповідальності, з метою впровадження глобальної програми стійкого розвитку суспільства.

Подальші дослідження будуть спрямовані на формування та впровадження принципів соціальної відповідальності у процес суспільного відтворення в умовах децентралізації.

Література

1. Амоша О. Соціальна відповідальність в контексті розвитку людського потенціалу / О. Амоша, О. Новікова // Держава і суспільство. – № 1 (5). – 2011. – С. 122–127.
2. Безрукова О. А. Соціальна відповідальність в сучасному українському суспільстві: соціологічна концептуалізація та досвід емпіричного дослідження : дис. ... д-ра соціол. наук : 22.00.04 / О. А. Безрукова; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/disertaciya_dodatk_bezrykova.pdf
3. Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки): монографія / О. Ф. Новікова, М. Є. Дейч, О. В. Панькова та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2013. – 296 с.
4. Добровольський В. В. Екологічні знання: навч. посіб. / В. В. Добровольський. – К. : Професіонал, 2005. – 304 с.
5. Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів / А. М. Колот // Економічна теорія. – 2013. – № 4. – С. 5–26.
6. Кравченко А. А. Соціальна та індивідуальна відповідальність: тотожність і відмінність / А. А. Кравченко // Філософські обрії. – 2012. – Вип. 28. – С. 62–70.
7. Мануйлов Є. М. Соціальна відповідальність особистості у правовій державі / Є. М. Мануйлов // Вісн. Нац. ун-ту «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2013. – Вип. 1(18). – С. 3–8.

8. Орлова Н. С. Концептуальні засади корпоративної соціальної відповідальності в Україні: Монографія / Н. С. Орлова, А. О. Харламова. – Донецьк: Издательство, 2014. – 250 с.

9. Осокіна Ю. С. Відповідальність соціального суб'єкта: філософський аналіз: автореферат / Ю. С. Осокіна – К., 2007. – 17 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.nuft.edu.ua/ebook/file/09.00.03oyssfa.pdf>

10. Повестка дня на XXI век [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/agenda21.pdf

11. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

12. Рейтингові оцінки розвитку людського капіталу 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://edclub.com.ua/analitika/rejtingovi-ocinky-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-2016>

13. Human Development Report 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_1.pdf